

Vztah korupčního jednání a státního aparátu*

*Petr Krčál a Vladimír Naxera***

Abstract /

The Relation between Corruption Activity and State Apparatus

The article deals with the phenomenon of political corruption. Political corruption is dominantly perceived as a potential threat for the stability of state apparatus. We try to present a different point of view on this phenomenon. Our concern is to provide an explanation of corruption through the mutual relation between corruption and state apparatus. From this point of view corruption can represent a possible (and sometimes useful) strategy of acting in particular social fields. We call this strategy “habitus of corruption”. This article should serve as a summary study of the phenomenon of political corruption as well as a possible source of theoretical and methodological inspiration in the field of study of corruption. The last goal of this paper is to demonstrate the suitability of an interdisciplinary approach in social sciences.

Keywords /

bureaucracy, clientelism, corruption, forms of capital, habitus, social field, state apparatus

* Tento text je vznikl jako výstup grantu „SGS-2015-015 – Stát a politická moc – vybraná témata aplikované politické teorie“, který byl poskytnut Západočeskou univerzitou v Plzni, zpracování textu bylo podpořeno také z Institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace 2015 Katedry politologie a mezinárodních vztahů FF ZČU.

** PhDr. Petr Krčál, Ph.D., PhDr. Vladimír Naxera, Ph.D., Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Západočeská univerzita v Plzni, Univerzitní 2732/8, 306 14 Plzeň. E-mail: petrkrcal@gmail.com, vnaxera@kap.zcu.cz.

Úvodem

Předkládaný článek lze zařadit do oblasti politické teorie a jeho snahou je poskytnout možnou interpretaci toho, jak fenomén korupce souvisí s kategoriemi státu, státní byrokracie a moci. Z toho poté chceme vyvodit, jak díky tomuto vzájemnému vztahu může docházet k formování určitého korupčního habitu ve smyslu souboru osvojených forem jednání, které lze nalézt v politickém prostředí. Problematika politické korupce je (nejen) v české odborné literatuře vnímána jako něco negativního, jako potenciální hrozba pro ekonomické zájmy občanů a státu nebo jako způsob, kterým prosazují svoje zájmy ti, kteří na to mají dostatečný finanční nebo sociální kapitál (srov. např. Nye, 1989: 966; Scott, 1972; Frič, 2001; Staniszki, 2009: 142–143; Naxera, 2012: 252–253; Naxera, 2015a). Toto implicitně negativní vnímání pak následně vede k tomu, že ve sdělovacích prostředcích i v odborné literatuře je fenomén korupce nahlížen převážně negativně.¹ Takovému vnímání zkoumaného problému může vést k tomu, že členové společnosti (laická i odborná veřejnost) mohou sklouznout k tomu, že korupčním formám jednání přisuzují takové atributy, které jsou součástí jejich pohledu na ně (Bourdieu, 1998: 156).

V případě tohoto textu je to právě výše zmíněná percepce korupce jako negativního fenoménu. Záměrem naší teoretické stati však není vést s tímto mainstreamovým názorem polemiku. Naším hlavním cílem je pokusit se poskytnout čtenáři částečně odlišný pohled na problematiku politické korupce. Ten se pokusíme představit právě prostřednictvím interpretace možného vztahu mezi korupčním jednáním a kategoriemi státu, státní byrokracie a moci. Konkrétně se pokusíme interpretovat korupční jednání jako habitus sloužící jako možný *modus operandi* v rámci politického, respektive mocenského sociálního pole.² Aparát charakterizovaný v tomto textu tak může sloužit jako jeden z možných nástrojů pro výzkum fenoménu politické korupce. Naplněním tohoto cíle chceme nastínit možnosti propojení politologického výzkumného předmětu se sociologickým a antropologickým teoretickým aparátem a tím přispět k debatě o v(ý)hodnosti interdisciplinárního přístupu v rámci sociálních věd.

Operacionalizace klíčových kategorií a interpretace jejich vztahu s fenoménem korupce

V této části textu považujeme za důležité poskytnout čtenáři operacionalizaci pojmů, které jsou pro naši práci stěžejní. Tímto krokem chceme vyjasnit argumentační systém, který využíváme pro pochopení vnímání korupce jako specifické formy habitu. Tím chceme čtenáři umožnit, aby si udělal obrázek o tom, jak jako autoři vnímáme výše zmíněné (a často intuitivně a subjektivně využívané) termíny. V této části textu se také pokusíme poskytnout vysvětlení vztahu mezi vysvětlovanými pojmy a korupčním jednáním, což vyústí v závěrečnou syntézu.

Korupce

Jelikož je korupce klíčovým pojmem našeho textu, zaměříme se nejprve na ni, aby bylo již od počátku jasné, jakým způsobem daný termín chápeme a aby mohl být bez problémů nadále využíván v průběhu následující argumentace. Korupce je podle dnes již klasické definice Josepha S. Nye takovým chováním, které se z důvodů soukromých finančních nebo statusových zisků odchyluje od formálních povinností vyplývajících z veřejné role, popřípadě přestupuje normy zaměřené proti výkonu určitého typu soukromého vlivu (Nye, 1989: 966). Jednoduše řečeno – korupce bývá nejčastěji definována jako zneužití veřejného postavení pro vlastní obohacení.

Leslie Holmes (např. 1997 nebo 2003) uvádí čtyři kritéria, která toto jednání musí naplňovat, aby mohlo být vnímáno jako korupce. První z nich, obsažené již v uvedené definici, hovoří o jednotlivci či skupině, která vykonává veřejné funkce. Nezáleží na tom, zda jsou daní jedinci do svých funkcí jmenováni nebo voleni. Ačkoliv je v obecné rovině rozdíl mezi pozicí volenou a pozicí jmenovanou³ enormní, pro definici korupčního jednání nehraje až takovou úlohu. Za druhé – tato pozice musí být spojena s pravomocí vydávat nařízení spojená se správou země, s vynucením práva či s jiným typem důležitého rozhodnutí, které je možné považovat za rozhodnutí veřejné a ovlivňuje tudíž veřejnou sféru. Je jedno, o jakou úroveň jde, není tedy důležité, zda se jedná o úplatkem zajištěné přiznání stamilionové dotace, podplácení při získávání vysokoškolského diplomu, přednostní a protekční péči v nemocnici nebo přednostní přístup k nedostatkovému zboží v rámci obchodu v bývalém komunistickém režimu. Za třetí – daný úředník musí akt vykonat (alespoň částečně) za účelem osobního obohacení. Toto obohacení může být přímé (tedy finanční) či nepřímé (například statusové), okamžité či odložené do budoucnosti – toto ovšem není rozhodující. Často může jít o bližší nespecifikovanou vidinu protislužby poskytnuté někdy v budoucnosti. Čtvrtá podmínka hovoří o tom, že úředník si je vědom, že jeho konání (či naopak nekonání, jelikož na základě korupce nemusí být jen něco učiněno, ale může rovněž být zabráněno tomu, aby něco učiněno bylo) je v rozporu s platným normativním řádem nebo by jako v rozporu s tímto řádem mohlo být nahlíženo. Zdůrazněna je tak zároveň i podoba korupčního diskurzu přítomného v dané společnosti. Velice důležitá je první z podmínek. Pouze postavení ve veřejné funkci umožňuje nezákonným způsobem spojit úřední moc se soukromým zájmem (srov. Holmes, 1993: 70; velice podrobně viz Naxera, 2015a: 43–47, srov. také Naxera, 2015b). Toto přesvědčení se odvíjí od toho, že v rámci veřejné sféry existují standardizované a formalizované vztahy a postupy, které tuto sféru odlišují od sféry soukromé (např. Müller, 2012).⁴

Můžeme říci, že rozbuje lá korupce je neformálním politickým systémem (Scott, 1972: 2–3; Frič, 2001: 66). Zatímco formální institucionální nastavení, podoba voleb, politická prohlášení a další prvky představují formální strukturu politického uspořádání, korupce se nalézá pod touto vrstvou jako neformální systém, který je s tím formálním více či méně propojen, často i institucionalizovanou formou. Díky institucionalizaci (viz např. Frič

& Kabele, 1999: 27–35) může korupce překonat organizační náročnost velkých korupčních transakcí. Korupční řetězce, které za tímto účelem vznikají, dělají z korupce organizovanou činnost. Korupce se často institucionalizuje prostřednictvím klientelismu – díky utvoření pevných klientelistických svazků je možné korupční jednání imunizovat (Philip, 1997). Odměnou za investici do institucionalizace korupce je zajištění větší bezpečnosti korupční transakce a vyšší zisk z této transakce plynoucí. Mezi formy institucionalizace může patřit monopolizace – vytvoření monopolu (respektive kartelu) v jednotlivých odvětvích byrokracie či dokonce v rámci celého města a jeho správy (Benson & Baden, 1985). Velice pokročilou formou institucionalizace je etatizace korupce, která bývá přítomná v různých nedemokratických režimech – korupce jako systémová záležitost není státem (respektive byrokracií a politickými elitami) jen přehlížena, ale přímo organizována. Stává se tak nedílnou součástí ekonomického a politického systému (Vymětal, 2006: 25–26).⁵

Korupce jako stránka sociálního systému má svoje vlastní pravidla hry, svoje vlastní mechanismy vývoje atd. Podle některých autorů (dle Frič, 2001: 66) může šířit tzv. korupční klima. Jde o soubor kolektivních představ a kulturních vzorů, které z korupce činí pro obyvatele samozřejmý a zvykově omluvitelný fakt a formu legitimního jednání (Frič, 1999). Každý korupční akt má normotvorné účinky. Bez nich by byla celá korupce rozdrobená na mnoho náhodných a izolovaných morálních selhání jednotlivců. V tom případě by nebylo těžké korupci potřit. Právě toto je důležitou otázkou (Frič, 2001: 66; Frič & Kabele, 1999: 20) – je korupce selháním jedince, nebo systému? Korupce dokáže opanovat celá odvětví byrokracie nebo dokonce celé režimy.⁶ To by nebylo možné bez vytvoření specifických institucionálních pravidel a s nimi spojených osobních vazeb. Opakující se korupční jednání produkuje normy korupce, kterými se pak samo řídí a které podporují šíření korupce. Jednotlivce, kteří se korupce dopouštějí, není možné z těchto pravidel, norem a vazeb vyjmout a korupci zkoumat bez zohlednění příslušného kontextu.

V rámci debaty o „systémovém“ chápání korupce bývá v návaznosti na míru institucionalizace korupčního jednání mnohými autory (Kpundeh, 1998; Frič & Kabele, 1999: 30–34; Vymětal, 2006: 26–29 a mnoho dalších) rozlišováno několik stádií prorůstání korupčního jednání se společností a institucionálním systémem. Jako první bývá zmiňováno stádium náhodné korupce, ve kterém nedochází ke vzniku a šíření korupčních norem napříč společností. Nedochází tedy k paralelní existenci dvou moralit (alespoň ne v otázce korupce a její přijatelnosti a společenské omluvitelnosti). Korupční akty jsou izolované a v tomto případě mohou být považovány za selhání jedince. Korupce bývá ze strany státu a jeho orgánů pronásledována a potlačována (Kpundeh, 1998: 96).

V následujícím stádiu, které bývá označováno jako stádium systematické korupce (a někdy je dále dělené na stádium spontánně regulované korupce a organizované korupce), se objevují rozsáhlejší korupční struktury, které se začínají sblížovat se státními orgány, začíná se šířit korupční klima navozující pocit „normálnosti korupce“ a korupci není možné brát již jako pouhé selhání jedince, jelikož ten je ovlivněn normativní korupční strukturou.

V posledním stádiu (systémová korupce) je korupční jednání značně pervazivní, všudypřítomné, institucionalizované a prorostlé do politických a ekonomických institucí, často tolerované ze strany státních institucí, i když nemusí být nutně formálně uznané (Kpundeh, 1998: 96). I přes to, že politické elity korupci často formálně odsuzují, mnohdy to jsou ony, kdo stojí za její organizací. V tomto stádiu, kdy je korupce prorostlá se systémem jako celkem, který je prostoupen korupčními normami, podle nichž se (byť ne oficiálně) řídí velké množství aktérů, nemůžeme korupci považovat za pouhé selhání jednotlivce. Oproti korupci individuální je korupce systémová kvalitativně odlišným jevem, který daleko více souvisí s veřejnými institucemi, v nichž má šanci bujet, a s neformálními strukturami,⁷ které mají v rámci korupčního systému zcela klíčovou roli (Langr, 2014: 1–2). Korupce už není selháním jednotlivce vůči platným normám, ale kolektivní akcí. Její povaha je založena na své institucionalizaci (se kterou je spojená imunizace korupce) a na standardizaci (a vynucování) nových korupčních norem (Langr, 2014: 3). Dodejme, že vzhledem k nepřiliš jasnému kvalitativnímu rozlišení obou posledně zmiňovaných typů (stádium systematické a systémové), které pojí obdobné principy fungování a odlišuje pouze jejich míra,⁸ je v rámci této práce můžeme považovat za jednu kategorii lišící se od náhodné individuální korupce. Systémovou a individuální korupci je pak nejlepší považovat za ideální typy – na jednom konci se nachází situace, ve které se izolovaní jedinci dopouštějí nahodilého korupčního jednání, které je dané společnosti bytostně cizí a nejsou pro něj vytvořeny žádné institucionální ani kulturní předpoklady. Na druhém konci je pak režim založený na korupci, ve kterém jsou rozsáhlé korupční sítě srostlé se státem (takový stav můžeme označit jako *state capture* – srov. Karklins, 2002; Scott, 1972) a existují rozšířené korupční normy, které ovlivňují pohled veřejnosti na korupci. Reálně existující zkoumané případy se pak nalézají mezi těmito ideálnětypickými modely.

Korupční klima umožňuje udržení korupce „při životě“ (Elster, 1984), ta jeho prostřednictvím posiluje sama sebe. K jeho šíření však nestačí izolované korupční akty, kdy o korupční transakci vědí pouze obě její strany. V okamžiku, kdy se ale stane korupce veřejným tajemstvím, začnou se šířit informace a již zmíněná „pravidla hry“, vzor korupčního jednání, jsou dále a dále napodobována. Povědomí o korupčním jednání, které zůstalo nepotrestáno, napomáhá šíření korupčního klimatu – jeho rozšíření zpětně podněcuje další korupční aktivity a kruh se takto uzavírá (Frič, 1999: 75). Korupce reprodukuje samu sebe.

Stát a byrokracie

Největší míra subjektivního a intuitivního vnímání se podle nás pojí s konceptem státu. Z tohoto pohledu jej lze charakterizovat jako masku, „*kteřá brání vidět politické praktiky v jejich pravé podstatě*“ (Abrams, 2006: 25). Proto dochází k tomu, že myšlení o něm je doprovázeno využíváním kategorií myšlení a jednání, které jsou jím produkované. To

samozřejmě ovlivňuje možnosti poznání toho, co slovo stát vlastně zahrnuje (Bourdieu, 1998: 69). Přesuňme se od tohoto postpozitivistického vnímání státu ke klasické sociální teorii, konkrétně k jednomu z jejích reprezentantů – Maxu Weberovi. Z jeho pohledu lze stát vnímat jako nejzávažnější konstitutivní prvek normativní regulace života a jako komplex specifického společenského jednání lidí (Weber, 1998: 23, 146), který předpokládá, že jeho imperativy budou ze strany společnosti akceptovány (Weber, 1997: 47). K tomu dojde v případě, že tyto imperativy budou produkovány takovou autoritou, jež je společností respektována (srov. Durkheim, 1998). Při bližším vysvětlování konceptu státu si vypůjčíme Weberovu definici, která se nám jeví pro účely tohoto textu dostačující.⁹ Souhlasíme tedy s Maxem Weberem v tom, že stát efektivně vykonává správu daného území a disponuje legitimním monopolem na užití fyzického násilí (Weber, 1998: 247). Tato efektivní správa je vykonávána prostřednictvím byrokratického aparátu, pro který platí princip jasně vymezených kompetencí, jež jsou definovány zákonem (Weber, 1997: 65). Byrokratický aparát představuje v (post)moderních¹⁰ státních útvarech mocenský prostředek prvního řádu, který garantuje předvídatelnost jednání státního aparátu prostřednictvím racionálních norem (Weber, 1997: 121) a slouží k rozšiřování státní autority (Clark & Dear, 1984: 16). Byrokracie tak představuje odlidštěný a efektivní nástroj správy státu, jež je ostatním formám správy nadřazena a její chod je založen na psaných dokumentech, vyhláškách a zákonech (Weber, 2006: 50, 57, 58). Jejím klíčovým komponentem je profesionálně školený úředník, který je odvolatelný a ve svém úřadě nesleduje vlastní zájmy, ale koná ve prospěch byrokratické organizace, jejímž je členem (Weber, 2006: 51; Weber, 1998: 147).

Ke shrnutí výše řečeného můžeme vycházet z argumentace Jana Kellera a tvrdit, že byrokratický aparát představuje projev maximální racionality sloužící ke koordinaci aktivit většího počtu lidí za určitým cílem. Byrokratický aparát také blokuje tvůrčí potenciál jedinců a limituje možnosti volby ze strany jeho členů. Zabraňuje také tomu, aby si jeho členové uzurpovali moc sami pro sebe (Keller, 2010). Korupce je jevem, který výše představený systém fungování moderního státu silně narušuje. V procesu vývoje moderního státu a moderní byrokracie, během něhož byly nahrazeny dřívější formy vlády a správy, došlo ke změně povahy spravovaného státního majetku. Úředník, který nedrží úřad jako soukromé vlastnictví, nežije z výnosů tohoto „majetku“, ale z příjmů, které jsou dvojího druhu. Tím prvním je plat (ať už peněžitý, nebo deputát naturálií). Druhým jsou pak spropitné a úplatky, které jsou formálně ilegálním druhem této kategorie příjmů (Weber, 1998: 255). V rámci debaty o narušení moderní byrokracie korupcí je třeba zmínit zejména klientelismus. Jde o princip odkazující ke vzorci sociální výměny mezi patronem, většinou držitelem politické nebo administrativní funkce, a klientem, kterým může být soukromá osoba, firma nebo třeba níže postavený úředník. Patron přitom využívá svého vlivu ve prospěch klienta,¹¹ který mu na oplátku nabízí nějakou protislužbu – volební podporu, osobní dar atp. Zařazení tohoto typu jednání mezi korupční praktiky bývá někdy zpochybňováno (Čech, 2013). Korupce bývá velice často zužována

na úplatkářství, korupčníkem je zkratka „člověk s krabicí od vína plnou peněz“. Přesto je třeba zdůraznit, že oba modely výměny (tedy korupce a klientelismus) jsou založeny především na schopnosti utvářet sítě, na „instrumentálním přátelství“ a na výměnném vztahu (srov. Holmes, 2003).

Výklad klientelismu je možné spojit s otázkou patrimonialismu. Patrimonialismus je antitezí moderní vlády, jde o formu klientelismu v systému, kde neexistuje racionální a legální byrokracie. Autorita založená na patrimonialismu je podle Webera typická pro preindustriální společnosti, které byly založeny na osobních vazbách (Weber, 1998: 248–249). Patrimoniální způsob správy se tedy uskutečňuje v rámci Weberova tradičního panství (Keller, 2010: 21). Vztah mezi patronem a jeho klienty představoval v patrimoniálním způsobu vlády hlavní princip, na jehož základě byly organizovány politické, ekonomické i sociální procesy. Základem byla nerovnost, tedy hierarchie vztahů, závislost klienta na patronovi doplněná o reciprocitu tohoto vztahu, respektive reciprocitu výhod, které ze vztahu plynuly (Müller, 2012: 89). V rámci moderní společnosti řízené prostřednictvím moderní byrokracie by ale jako jeden z hlavních funkčních principů měla platit férovost ve smyslu rovnosti přístupu občanů k organizacím státu (Keller, 2010: 23). Právě obdobou vztahu mezi patronem a klientem (tedy feudálem a leníkem) v rámci tradičního panství je klientelismus, který se může vyskytovat v rámci moderního způsobu vlády,¹² respektive v rámci Weberova legálního panství. V průběhu procesu přerodu směrem k moderní správě, ve které není veřejný úřad chápán jako majetek svého držitele, však doposud běžné chování zcela nevymizelo, ztratilo však svoji dosavadní legitimitu. To, co bylo v rámci patrimoniální společnosti běžné, se stalo v rámci moderní byrokracie oficiálně zapovězeným. Tento posun ve vnímání jsme už ostatně nastínili výše u otázky historického vývoje korupce (srov. např. Keller, 2013; Scott, 1972; Keller, 2010 a další).

Ve spojitosti s klientelismem v rámci moderní byrokracie je vhodné provést ještě krátké zastavení u problematiky stranické patronáže. Tento pojem nalzáme již u Maxe Webera jako tzv. patronáž úřadu (Weber, 1998: 254–255). Tímto pojmem označuje systém, ve kterém jsou významné úřady vždy po volbách svěřeny do rukou stoupenců vítězného kandidáta, resp. strany. Dosazování kandidáti často nemusí mít pro výkon dané funkce jiné předpoklady než to, že straně prokázali dobré služby (více srov. Weber, 1998). Pokud by se takový systém rozrostl, mohl by být přirovnán k teoretickému konceptu kartelové strany (srov. Katz & Mair, 1995), které namísto prosazování ideologických či specifických programových zájmů jde především (či spíše výhradně) o ovládnutí státu pomocí zisku co největšího počtu lukrativních postů. Pojmem stranická patronáž tedy rozumíme stranické jmenování do funkce ve veřejném sektoru (více srov. např. Kopecký & Spirova, 2011; srov. Naxera, 2014).

Je zjevné, že stranická patronáž rozhodně nemusí automaticky znamenat korupční či klientelistickou praktiku. Pozice může být někým obsazena z nejrůznějších důvodů, nejen z důvodu kupování si loajality daného jedince – například aby kontroloval dodržování politické linie, formulování politických cílů, nebo aby plnil funkci jakéhosi „zpravodaje“.¹³

Cílem patronáže je pomocí jmenování podobně smýšlejícího jedince kontrolovat politické procesy a směřovat je k politickému cíli vytyčenému stranou. Tento princip zcela jistě není možné nahlížet jako korupční nebo klientelistický. Druhou uváděnou motivací je snaha lukrativním postem odměnit příznivce dané strany či jejich představitelů nebo aktivní straníky (Kopecký & Scherlis, 2008). Ani v tomto případě nemusí (i když může) být patronáž vnímána jako korupční jev. To ovšem neznamená, že pozice získaná prostřednictvím stranické patronáže nemůže být využita ke korupci a klientelismu, například k následnému prosazení nejrůznějších zájmů. Jmenování do funkce totiž může vytvořit hierarchický vztah a pocit vděčnosti a závazku do budoucnosti, které nemají místo ve veřejném prostoru v rámci veřejné sféry v moderní liberálně-demokratické společnosti (Müller, 2012), postavené na principech férovosti, a jsou typické pro společnost nemoderní (srov. Bourdieu, 1977). Stejně tak může být získání vysoké pozice v rámci státní administrativy prvním krokem k ilegálnímu osobnímu obohacení straníků, stranických bossů a jejich podporovatelů. Kontrola klíčových funkcí, například v policejním aparátu, může být užita k zastavení či zabránění vyšetřování sporného financování dané politické strany.¹⁴ V těchto případech se patronáž stává blízkou korupci a stává se z ní nelegální aktivita. Schopnost vykonávat stranickou patronáž je pro politické strany v rozvoji dalších korupčních a klientelistických možností klíčovou – jen pokud strana dokáže obsadit významné posty „svými“ lidmi, mohou tito jedinci dále odklánět finanční toky, manipulovat výběrová řízení, zabránit vyšetřování atd. A to ve prospěch strany, která jim post zajistila.

Korupce, klientelismus a rozsáhlá stranická patronáž zásadním způsobem limitují akceschopnost byrokratického aparátu (srov. Naxera, 2013). Pokud ve státní správě dojde k obsazení většího množství důležitých postů na základě klientsko-patronsých vztahů, a nikoli na základě schopností a specializace daných jedinců (tak, jak předpokládá weberovský ideál) a ve spojení s rozsáhlými korupčními praktikami v rámci takto stavěné byrokracie, je sledování zájmu státu nahrazeno sledováním zájmů klientských sítí, politických stran a jednotlivců. Pokud bychom použili slova Pierra Bourdieu, byrokrat neslouží pouze státu, ale státem slouží sobě (Bourdieu, 1998: 116). Jelikož se jedinci individuálně adaptují na externí prostředí (Durkheim, 1969: 125), je to právě struktura (re)distribučních sítí moci uvnitř byrokratického státního aparátu, co ovlivňuje habitus těch, kteří se v jejím rámci pohybují (Weber, 1997: 128).

Moc

K tomu, aby mohl byrokratický aparát (resp. stát) aplikovat jím produkované imperativy a normativní regulace, potřebuje disponovat dostatečnou kapacitou. Tuto kapacitu lze označit jako moc. V odborné literatuře lze rozlišit pojetí moci na takzvané weberovské a postweberovské (viz Mertl, 2012). Weberovské pojetí moci jsme již nastínili v předchozí

části textu. V tomto pojetí je moc vnímána primárně jako donucovací kapacita jejího držitele (srov. Weber, 1998). Tato moc jakožto schopnost donutit náleží v tomto pojetí právě byrokratickému aparátu, který produkuje a garantuje sociální situace (srov. Agamben, 1998: 18). Klasickou definici tohoto pojetí moci přináší Robert Dahl, který tvrdí, že moc dává jejímu držiteli kapacitu přimět jiného aktéra k tomu, aby jednal podle jeho vůle (srov. Dahl, 1957). Moc v tomto pojetí tedy utváří dichotomický vztah mezi vládnoucím a ovládaným a konstruuje diferenci, jež vyvstává právě ve chvíli, kdy se na ovládaného hledí optikou vládnoucího (Bourdieu, 2000a: 58). Pokud je značná část kontaktů a činností v rámci veřejné sféry ovlivněna a strukturována korupcí a klientelismem, bývají tyto nástroje využívány i při zisku dominantního postavení. Pomocí stranické patronáže může jedinec získat významný post, v němž se následně může z původního „klienta politické strany“, která slouží jako „kolektivní patron“, stát sám patronem, na něhož budou navázáni další klienti, mezi nimiž mohou být jedinci s výraznými mocenskými (tedy donucovacími) kapacitami využitelnými vůči dalším aktérům v systému. Kromě toho, že díky klientelistickým praktikám může jedinec získat mocenský post, může jej využívat i dále – například k ovlivňování lidí, kteří mají ještě větší mocenské kapacity než on sám. Může se stát jejich klientem a díky jim poskytnuté službě získat do budoucna přístup k poskytnutí recipročních služeb (k jejich vyžádání nikdy nemusí dojít, důležité je, že na základě výměnného vztahu jejich poskytnutí možné je; srov. Müller, 2012: 91, pozn. 5). Vztah mezi patronem a klientem vnáší nový rozměr do mocenského vztahu, jelikož klientelismus není nikdy vztahem jednostranným.

K postweberovskému pojetí moci přispěl zřejmě nejvíce francouzský filozof Michel Foucault, jenž nevnímal moc pouze jako kapacitu k donucení, tedy jako něco, co lze předat, získat nebo směnit, ale mimo jiné jako vztah síly. Podle Foucaulta „se [moc] vykonává a existuje pouze v aktu“ (Foucault, 2005: 30). Moc v tomto pojetí tedy představuje relační vztah, konkrétně typ vztahu mezi jednotlivci (Foucault, 1996: 192), který konstituuje dispozitiv moci a vědění sloužící k určování dominantních a nedominantních diskurzů a k rozšiřování předmětu zájmu těch, kteří jsou vykonavateli moci. Takto uplatňovaná moc vede k tomu, že „v každé společnosti je produkce diskurzu současně kontrolována, vybírána, organizována a předělována určitým počtem procedur, jež mají za úkol odvrátit jeho moc a nebezpečí“ (Foucault, 1994: 9). Z pohledu Michela Foucaulta tedy moc představuje „mnohost vztahů a sil, jež jsou imanentní oblasti, ve které působí a kterou konstituuje jejich vlastní organizace“ (Foucault, 1999: 108).

Tyto vztahy jsou následně ztělesněny v byrokratickém aparátu nebo v zákonech (Foucault, 1999: 109). Korupce může sloužit jako nástroj k selekci a celkové organizaci diskurzu. Jak jsme již zmínili, za korupční nebývá označována pouze specifická činnost, ale i nečinnost, tedy záměrné nekonání povinnosti vyplývající z formálně zastávané role. Díky korupční pobídce tak může z programu jednání zastupitelského orgánu „vypadnout“ bod, jehož projednání by bylo nepříznivé pro poskytovatele korupční pobídky (např. firmu). Stejným způsobem může být ovlivněno soudnictví. Pokud se jedná

o případy, které soud prošetřuje kvůli korupci, mohlo by se na první pohled zdát, že malý počet takovýchto případů projednávaných u soudu ukazuje na nízkou míru korupce – opak však může být pravdou. Právě díky korupci se mnoho takovýchto případů k soudu vůbec nemusí dostat. Zasáhne-li korupce soudní systém, státní zastupitelství a policii, může být vytvořena klientelistická síť, jejíž fungování znemožní dostat korupční případy spojené s osobami navázanými na aktéry (třeba na politické strany), kteří jsou součástí této sítě, do řádného soudního procesu. Vzniká systém, kdy se vzájemně kryjí držitelé různě významného sociálního (resp. politického) kapitálu (viz dále).¹⁵

Sociální pole, kapitál a habitus

Dalšími kategoriemi, jejichž prostřednictvím chceme ilustrovat korupční formy jednání, jsou kategorie sociálních polí a habitu. Pierre Bourdieu hovořil o tom, že diferenciované společnosti jsou vnitřně strukturovány do dílčích sociálních polí (Růžička & Vašát, 2011: 130). Sociální pole spočívá na souboru sdílených přesvědčení a předpokladů a představuje strukturovaný sociální prostor, ve kterém existují vztahy nerovnosti mezi ovládajícími a ovládanými (Bourdieu, 2002: 38, 44). Úhel pohledu, který zaujímají jedinci, je formován jejich pozicí v rámci sociálního pole (Bourdieu, 1989: 15). Nejstručněji lze sociální pole definovat jako síť vztahů mezi pozicemi a jeho struktura je dána strukturou přidělování různých forem kapitálu (Bourdieu, 2010: 303–304). Kapitál, který je (pře)rozdělován v rámci sociálních polí, lze chápat jako „cokoliv, co má v příslušném sociálním poli či prostoru diferencující (resp. stratifikační) efekt“ (Růžička & Vašát, 2011: 130). Může nabývat tří základních forem, a sice kapitálu ekonomického, kulturního a sociálního (Bourdieu, 1986: 16). K těmto kategoriím přidávají Růžička s Vašátem ještě kapitál symbolický (Růžička & Vašát, 2011: 130; ve spojení s korupcí a klientelismem srov. Možný, 2009).¹⁶

V rámci diferenciovaných společností lze identifikovat velké množství sociálních polí, jejichž fungování může být regulováno státními zásahy (Bourdieu, 1998: 39), přičemž pro účely tohoto textu se jako nejdůležitější jeví mocenské (resp. politické) sociální pole (a případně i žurnalistické sociální pole). „Mocenské pole je prostorem silových vztahů mezi činiteli či institucemi, jimž je společné vlastnictví kapitálu nezbytného k zaujímání vládnoucích pozic v různých polích (zejména v ekonomickém či kulturním)“ (Bourdieu, 2010: 283). Mocenské pole tedy představuje místo boje mezi držiteli moci (a tedy různých druhů kapitálu). Při tomto boji jde o „přeměnu nebo zachování relativní hodnoty různých druhů kapitálu“ (Bourdieu, 2010: 283–284). Vliv na strukturu a na pravidla jednání v rámci mocenského (resp. politického) sociálního pole pak má pole žurnalistické (Bourdieu, 2002: 74).

Habitus následně představuje specifický *modus operandi* v rámci dílčích sociálních polí. Jedná se o vtělené dispozice k tomu vnímat a jednat specifickými způsoby, které

jsou založeny na socializaci a zkušenostech (Fairclough, 2004: 29). Lze tedy tvrdit, že sociální pole a v nich existující sociální řád vedou k (re)produkci specifických forem habitů (Bourdieu, 2010: 30), které lze označit za systémy produkce praktik a jejich vnímání (Bourdieu, 1989: 19). Habitus¹⁷ jako způsob fungování a zaujímání pozic v rámci sociálních polí lze tedy vnímat jako generativní princip odlišných a odlišujících praktických činností vyjadřujících jednotný styl praktických činností a statků určitého aktéra nebo aktérů (Bourdieu, 1998: 14, 16). Tyto praktiky jsou utvořeny vědomostmi a jměním získanými v rámci sociálních polí, které mohou za určitých okolností fungovat jako kapitál (Bourdieu, 2010: 238). Růžička s Vašátem definují habitus jako „*vtělené struktury, které jsou skrze jednání znovu reprodukovány*“ a „*aktér skrze habitus vnímá svět kolem sebe a specifickým způsobem o něm přemýšlí*“ (Růžička & Vašát, 2011: 132). Na takto pojímaný habitus lze aplikovat koncept výše charakterizovaného korupčního klimatu, kdy se korupce stává naturalizovanou a (pod)vědomě akceptovanou praktikou pro pohyb aktérů v rámci sociálních polí.

Vydeme-li z toho, že habitus představuje sdílený soubor dispozic a naučených praktik a pravidel, podle kterých jedinci vystupují v rámci určitých sociálních polí, můžeme tímto pohledem korupční jednání interpretovat trojím způsobem. První pohled lze vnímat jako nejrozšířenější vnímání korupce (jak v mediálním, tak odborném diskurzu). Z tohoto pohledu představuje korupce takovou formu habitu, která vychází z korupčního klimatu v dané společnosti a je tak výsledkem interakce jedinců v rámci sociálních polí. Korupční formy jednání tedy představují naučený *modus operandi*, který slouží k získání určitých forem kapitálu, jež jsou v rámci sociálních polí přerozdělovány a přidělovány. Druhý pohled vysvětluje korupci prostřednictvím habitu a sociálních polí lze vztáhnout k politické kultuře. Z tohoto pohledu nepředstavuje korupce naučenou formu jednání, ale pouze soubor dispozic, které nejsou vědomě koordinovány a řízeny nějakým pravidlem, ale jsou spíše podvědomě zakódovány v jednání aktérů. Toto dispoziční jednání je možné vysvětlit prostřednictvím politické kultury, konkrétně prostřednictvím teorií důvěry (viz například Coleman, 1990; Fukuyama, 1996), která rozlišuje dva základní typy důvěry vyskytující se ve společnosti.

Prvním typem je důvěra generalizovaná, v jejímž rámci delegují jedinci svoji důvěru jednak na společnost jako celek, jednak na instituce, které se vyskytují v rámci sociálních polí (tedy na složky státního aparátu). Druhým typem je pak důvěra specifická, která je delegována na konkrétní aktéry a absentuje v ní celospolečenský a systémový rozměr. Když pak budeme nahlížet na korupční jednání tímto pohledem, můžeme tvrdit, že korupce je výrazem toho, že jedinci nedelegují svoji důvěru na složky státního aparátu jako na celek, ale na partikulární jedince, kteří jsou vykonavatelé moci těchto institucí. Korupční jednání představuje převládání specifické důvěry nad důvěrou generalizovanou. Tento typ korupčního jednání nemusí samozřejmě postihovat pouze vysoce postavené úředníky, ale tím, že se jedná o podvědomou praktiku, může zasahovat do každodenní společenské reality v podobě drobné a marginální korupce. Třetím

možným pohledem na korupci vycházejícím z teorií sociálních polí a habitu je takový pohled, který se zaměřuje na sociální a symbolický kapitál jedinců, na něž je korupční jednání cíleno. Z tohoto pohledu představuje korupční jednání nástroj symbolického a faktického boje o dosažení moci v rámci sociálního pole. Toto jednání je logicky cíleno na takové aktéry, kteří v rámci sociálního pole disponují určitými kompetencemi, což může vést k tomu, že dojde k posilování symbolické (ale i reálné) moci těch, na které je korupční jednání cíleno. V tomto pohledu se tedy korupce zaměřuje na určité gatekeepersy v rámci sociálních polí. Korupční jednání lze pak využít jako referenční rámec pro výzkum moci v rámci sociálních polí a prostřednictvím analýzy toho, kdo je subjektem korupce, můžeme dojít k portrétu symbolických a reálných mocenských vztahů v rámci určitých sociálních polí, jelikož deklarovaná struktura moci se samozřejmě od reálné struktury může lišit.

Pokus o syntézu namísto závěru: diskurz korupce a korupční habitus

V souladu s tím, co tvrdí Norman Fairclough (1995) a Michel Foucault (2002), jsme rozdělili analyzovaný diskurz do několika úrovní. Úrovně diskurzu korupce tak, jak je vnímáme, odpovídají výše podrobně představeným pojmům. Pohledem tohoto textu lze korupční jednání vnímat jako soubor praktik, které jsou využívány aktéry v rámci sociálních polí (zejména pole politického, resp. mocenského, ale samozřejmě i v jiných sociálních polích) k tomu, aby si daní aktéři těmito praktikami zajistili jednak výhodnou pozici v rámci pole, a také k tomu, aby si jedinci zajistili přístup ke kapitálu (re)distribuívanému sociálním polem. Jestliže habitus představuje *modus operandi* v rámci sociálního pole, domníváme se, že je možné hovořit o tzv. korupčním habitu jakožto jednom ze způsobů jednání v rámci sociálních polí. V mocenském sociálním poli cílí tento korupční habitus primárně na byrokratický aparát, jelikož ten je v rámci státu jedním z hlavních vykonavatelů mocenských imperativů. V rámci byrokratického aparátu lze identifikovat dvě formy korupčního habitu. Jednak z pohledu držitele úřadu – jako způsob generace ekonomického a symbolického kapitálu; druhá forma korupčního habitu je zaujímana klienty byrokratického aparátu, tedy těmi, kteří chtějí, aby byrokracie konala v jejich prospěch. Z pohledu klientů slouží korupční habitus jako praktika vedoucí k zajištění stejných forem kapitálu jako u první skupiny. Korupční habitus tedy představuje jednu z možných strategií, kterou mohou aktéři zaujmout v rámci sociálních polí. Na úrovni státu se pak může tento korupční habitus projevit ve své nejsilnější formě právě v případech, které jsou v odborné literatuře označovány jako *state capture*, respektive rozbujelá systémová korupce.

Korupční habitus – tedy specifickou formu jednání v rámci sociálních polí – lze definovat jako specifickou formu habitu, která může sloužit jedincům pro jejich pohyb v rámci mocenského sociálního pole, a představuje naučené a legitimní strategie, které

zaujímají jedinci k dosažení specifických cílů v rámci mocenského sociálního pole. Jak jsme ale naznačili v textu, nemusí se vždy jednat pouze o naučené formy jednání, ale může jít i o praktiky vycházející z podvědomých forem jednání (díky rozšíření tzv. korupčního klimatu).

Další vysvětlení vztahu mezi koncepty korupce, sociálního kapitálu a habitu poskytuje například Tatjana Thelen (2011: 48) poukazující na skutečnost, že zatímco v některých případech je získávání zaměstnání prostřednictvím osobních známostí považováno za projev klientelismu či korupce, v jiném kontextu se můžeme v případě toho samého jevu setkat s interpretací toho, že jde „pouze“ o důkaz slabosti ekonomiky, respektive trhu. V rámci této interpretace tak můžeme usuzovat, že získání práce prostřednictvím osobní známosti není projevem klientelismu, ale využitím specifické podoby sociálního kapitálu daného jedince, který mu umožní získat daný post. Domníváme se, že toto vidění není protikladné. Konkrétní akt můžeme totiž považovat za korupci, aniž by nás to limitovalo v možnosti považovat jej za jednání potvrzující specifický korupční habitus. Jedinec zaujímající určitou sociální pozici v rámci byrokratické či politické hierarchie, kterou internalizuje, se může začít „postupně (a většinou „neuvědomovaně“)" (Růžička & Vašát, 2011: 131) kromě jiného podílet například na produkci a šíření tzv. korupčních norem, jež stojí za pronikáním tzv. korupčního klimatu (srov. Frič, 1999; Frič 2001) do společnosti. V takové situaci se pak z korupce a příbuzných praktik může stát zvykově omluvitelný fakt, se kterým se v rámci veřejné sféry „počítá“. Schopnost a ochotu vykonávat korupční jednání (tedy „korupční habitus“) můžeme v tomto ohledu tedy považovat za specifickou formu kapitálu, a to kapitálu sociálního (resp. politického).

Takto získaný kapitál může být nadále přetaven také do kapitálu ekonomického, a to díky přímým ziskům, které mohou danému držiteli postu z korupce plynout. Kvůli rozšíření korupčních norem může v extrémním případě dojít ke stavu, ve kterém se držitelé významných postů mohou vzájemně krýt či dokonce účelově manipulovat zákony. Z korupce, která bývá tradičně chápána jako protizákonná, jednoduše vznikne tolerovaný a (s)krytý způsob využívání kapitálu, jenž nevede k odsouzení daného jedince. Tento stav bývá většinou označován jako stádium systémové korupce. Korupční síť tedy vytvoří specifické korupční pole, jehož příslušníci se rekrutují napříč patry politiky a byrokracie, napříč různými institucemi i politickými stranami, ve kterém platí specifické (korupční) normy. Ve společnosti, kde platí tyto normy, jež se nejlépe šíří ve slabých místech normativního systému, která bývají řazena k podobám sociální dezorganizace (srov. Merton, 1961), pak nelze hovořit o korupci jako o deviaci, ale o odpovědi na skutečný stav daného systému (srov. Frič, 2001: 68).

Na závěr této části přikládáme tabulku shrnující vztah mezi korupcí a koncepty státu, byrokracie, moci a interpretaci korupce jako specifické formy habitu.

Tabulka 1: Vztah korupce a složek státního aparátu

Stát	Korupce narušuje jeho fungování; může způsobovat ztráty ve veřejných financích; oslabuje legitimitu systému jako celku; nahrazuje hodnoty a ideály individuálním pragmatismem; slouží k prosazování zájmů držitelů ekonomického/sociálního kapitálu
Státní byrokracie	Korupce vede k (neo)patrimonialismu, stranické patronáži a klientelismu; narušuje nestrannost a racionalitu byrokracie; formuje korupční habitus; příslušníci byrokracie nesledují veřejné zájmy, ale své osobní zájmy.
Moc	Korupce způsobuje záměrnou (ne)činnost výkonu moci; ovlivňuje akcentování a marginalizaci specifických diskurzů; posiluje symbolický a reálný mocenský status subjektů korupce.

Zdroj: Autoři.

Tabulka 2: Korupce jako specifická forma habitu

– specifická forma sociálního kapitálu
– specifická forma jednání představující soubor naučených a podvědomě uložených dispozic, která může být využita k pohybu v rámci mocenského sociálního pole
– výsledek rozšíření korupčního klima
– výsledek nízké míry generalizované důvěry ve státní aparát a dominance důvěry specifické
– nástroj symbolického a faktického boje o dosažení určitého postavení v rámci sociálních polí
– nástroj ovlivňování gatekeeperů v rámci sociálních polí
– nástroj posilování symbolické a reálné moci subjektů korupce

Zdroj: Autoři.

V tomto textu jsme se snažili poskytnout částečně odlišný pohled¹⁸ na fenomén politické korupce, konkrétně jsme se snažili vysvětlit tento fenomén prostřednictvím jeho vztahu ke státnímu aparátu a dále na něj aplikovat koncept sociálních polí a habitu. Optikou těchto konceptů jsme definovali korupční habitus, který může sloužit jako strategie pohybu aktérů v rámci sociálních polí. Jsme si vědomi faktu, že tato studie neposkytuje komplexní odpovědi na otázky, které se k této problematice váží. Předkládaný text tak představuje spíše teoretickou studii a zdroj možné inspirace pro výzkumníky, kteří se věnují výzkumu fenoménu korupce. Jejím hlavním cílem bylo představit jeden z možných teoretických rámců, ve kterých se může výzkum korupčního jednání pohybovat. Pohled, který jsme představili v textu, může být využit ke studiu korupce dvojitým způsobem. Jednak umožňuje analyzovat fenomén korupce jako proces interakce, ať už mezi jednotlivými sociálními

poli – například mezi polem ekonomickým a politickým. Dále pak tento pohled umožňuje interpretovat vztahy mezi dílčími aktéry v rámci sociálního pole – například mezi úředníkem a jeho klientem. Pohled, který jsme chtěli představit v textu, tak nenahlíží na korupci jako na určitý statický fenomén (což je u laické i odborné veřejnosti časté), ale jako na výsledek interakčních procesů vycházejících z dispozic aktérů korupčního jednání. Nahlížení na fenomén korupce jako na specifickou formu habitu pak umožňuje zachování potenciálně vyšší míry hodnotové neutrality, která v odborném diskurzu (daleko více pak samozřejmě v diskurzu mediálním) ve vztahu k tomuto fenoménu často absentuje.

Poznámky /

- 1 V odborné literatuře můžeme ovšem nalézt i interpretace označující korupci (alespoň v některých případech) za pozitivní fenomén, který může obecně nebo v konkrétních daných případech přinášet spíše užitek (srov. např. Leff, 1964; Huntington, 1968; Staniszkis, 2009: 142–143; Mareš, 2006: 45; Hislope, 2008; Naxera, 2012: 252–253; Glenny, 2009 a další). Takové nahlížení je ovšem menšinové.
- 2 Text se pohybuje dominantně v teoretické rovině, čemuž odpovídá i užitá literatura. Možné náznaky aplikace teoretických úvah na praxi, které jsou podloženy empirickými výzkumy, budou uváděny v poznámkách.
- 3 Tedy rozdíl mezi Weberovým úředníkem a politikem (srov. Weber, 1998).
- 4 Někteří autoři, kteří se často rekrutují z řad ekonomů, pro něž je v mnohých případech zásadnější ekonomická stránka věci než to, že korupce zásadním způsobem narušuje základní principy fungování veřejné sféry (např. Vymětal, 2009), hovoří o možnosti korupce v soukromém prostředí. Tedy o korupci, která se odehrává mezi dvěma aktéry, kteří jsou čistě soukromí, nejsou zástupci veřejného sektoru a nemají žádnou veřejnou pravomoc. Příkladem takového jednání může být situace, kdy zaměstnanec nebo majitel jedné soukromé firmy poskytne úplatek zaměstnanci jiné soukromé firmy výměnou za přiznání zakázky. Finanční stránka věci (tedy předání obnosu za protislužbu, která navíc může vést k finančnímu poškození jedné z firem) může opravdu korupční jev se vším všudy připomínat a může být poměrně oprávněně chápána jako problematická, nicméně neměla by být považována za korupci. Pokud bychom totiž koncept korupce, který je založen na překročení pravomocí vyplývajících z veřejné role (které má za následek narušení rovnosti), aplikovali i na soukromou ekonomickou sféru, stal by se neužitečným, jelikož by odpadly hlavní charakteristické rysy korupce, tedy překročení principů a norem veřejné sféry. Navíc od využití tohoto konceptu v soukromé ekonomické sféře je již jen krok k přenesení korupce do jiných oblastí soukromé sféry, například do sféry rodiny, která (ostatně stejně jako celá soukromá sféra) funguje ve srovnání se sférou veřejnou zcela odlišně. Je zjevné, že překročením rozlišení veřejného a soukromého by se pojem korupce stal tak beztvarym, že by ztratil jakýkoli smysl. Dodejme ještě, že korupci za jev vztahený výhradně na sféru veřejnou považuje kromě řady zásadních autorů ve svých studiích i žebříčku vnímání korupce také organizace Transparency International, jejíž závěry a přístupy jsou ve vědecké komunitě při výzkumu korupce běžně používány (Naxera, 2015b: 127–128; Naxera, 2015a: 46–47). Z tohoto důvodu v našem textu „soukromou korupci“ vylučujeme z definice korupčního jednání.

- 5 Skvělým příkladem etatizace korupce byly komunistické režimy ve středovýchodní Evropě (Frič & Kabele, 1999: 31), ve kterých došlo k vybudování z mocenských pozic řízené systémové korupce. Podrobněji se k tomu vrátíme níže.
- 6 Dobrým příkladem byly komunistické režimy.
- 7 Jejich fungování je jedním z podstatných symptomů systémové korupce. Neformální struktury (viz také Frič, 2008) si osobují právo rozhodovat namísto formálních institucí. V českém prostředí se pro tyto subjekty, které často vytvářejí paralelní centra moci, vžil termín „kmo-tři“, což reflektuje tradiční klientelistický vztah v rámci mafiánské sítě (Langr, 2014: 6). Příkladem rozsáhlého výzkumu, který mapuje fungování těchto neformálních center moci, je text Ivana Langra (Langr, 2014).
- 8 Ivan Langr (2014) naopak považuje systémovou korupci za jasně vymežitelný a definovatelný stav, pro který ve shodě s dalšími autory (např. Caiden & Caiden, 1977) stanovuje řadu definičních kritérií. Mezi ně patří například to, že v rámci systému (ať již byrokracie jako celku, některé její součásti či například lokálních nebo regionálních úřadů – podle toho, na jaké úrovni korupci zkoumáme) dochází k všudypřítomnému porušování předpisů a následnému maskování těchto přestupků – vše bývá často organizováno z vyšších pater správy a prováděno na patrech nižších. Jedinci, kteří napomáhají udržení tohoto systému, bývají za tuto činnost odměňováni. Dalším typickým aspektem je „zbavení se“ jedinců, kteří se nechťejí na fungování korupčního systému podílet. Z pohledu příslušníku této korupční sítě to jsou totiž tito jedinci, kdo je v rámci systému „deviantem“. Prvkem, který celý tento systém dokresluje, je snaha diskreditovat (a často kriminalizovat) jedince, kteří se pokoušejí upozornit na fungování korupčního systému. Existence a uchování takového korupčního systému je samozřejmě jednodušší v případech, kdy je možné zaručit vyloučení vnější kontroly – skvělým a do krajnosti dovedeným případem mohou být komunistické režimy (Karklins, 2002).
- 9 Jsme si vědomi faktu, že problémy s definováním pojmu „stát“ jsou poměrně obsáhlé a že jsme poskytli pouze výběr možných pohledů. Avšak naším cílem není poskytnout obecně platnou definici tohoto fenoménu, což by zcela jistě nevydalo na odbornou studii, ale na rozsáhlou monografii, a je otázkou, zda vůbec jde takovouto definici poskytnout. Pro bližší porozumění pojmu „stát“ viz například Gupta & Sharma (2006), Barrow (1993) nebo Lupták (2009).
- 10 K rozdílu mezi „moderními“ a „postmoderními“ státy viz například Sørensen (2005) nebo Cooper (2000).
- 11 Michal Klíma (2013: 221) ve svém textu popisuje klientelismus ne jako vztah patrona a klienta, ale jako vztah mezi klientem a jiným klientem. Při popisu tzv. „klientelistické strany“ uvádí, že tato strana obsluhuje své klienty z prostředí byznysu (například ve formě státních zakázek), zároveň je jimi obsluhovaná (například formou úplatku). Ke vztahu klient-klient přidává ještě třetí stranu – byrokracii, jejíž příslušníci zajišťují schválení výměny mezi sférou politiky a byznysu. Dodejme přitom, že držba úřadů se stává strategickým kapitálem.
- 12 Jako velice dobrý příklad se udávají mafiánské sítě v jižní Itálii a na Sicílii (srov. Putnam, 1993). Ty vznikly jako struktury, které přebraly část činnosti nefungujících státních institucí. V okamžiku, kdy již byly zakořeněny do společnosti, zpětně podkopávaly již tak slabé instituce a veřejnou důvěru v ně (Putnam, 1993; srov. také Müller, 2012).
- 13 Něčemu podobnému se může blížit zaběhnutý princip, který se dlouho prosazuje na vládní úrovni v ČR, kde na jednotlivá ministerstva bývají instalováni náměstci politicky příslušní k dalším (zejména koaličním) stranám. Jejich důležitým úkolem je pak mimo jiné „kontrolovat“ ministra a informovat o činnosti na ministerstvu představitele svojí strany.

- 14 Stranická patronáž tak může vést k budování systému umožňujícího rozvinutí korupce v jejím systémovém stadiu (srov. Caiden & Caiden, 1977).
- 15 V souvislosti s tímto principem můžeme pro ilustraci uvést například prokázané manipulace ve známé „kauze Čunek“.
- 16 „Sociální kapitál má proti ekonomickému kapitálu tu zásadní nevýhodu, že je kontextuálně vázán, zatím co na penězích je nejkrásnější to, že jsou kontextuálně zcela neutrální. Špinavé známosti nelze v žádné bance uložit a pak v jiném kontextu použít, špinavé peníze ano“ (Možný, 2009: 106).
- 17 Pro podrobnou studii toho, jak dochází k utváření habitu, viz například Bourdieu (2000b).
- 18 Odlišnost tohoto pohledu nespočívá v tom, že bychom zavrhli dominantní negativní vnímání korupce, nýbrž spíše v tom, že na téma nahlížíme jinou optikou. Nezpochybňujeme zjevně negativní dopady korupce, odlišnost našeho pohledu se tedy nepohybuje v normativní rovině, leží především v teoretickém a analytickém uchopení tématu.

Seznam zdrojů /

- Abrams, P. (2006) Notes on the Difficulty of Studying the State. In Gupta A., Sharma, A. (eds.) *Antropology of the State. A Reader*, 112–130. Malden: Blackwell publishing.
- Agamben, G. (1998) *Homo Sacer. Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Barrow, C. W. (1993) *Critical theories of the state. Marxist, Neo-Marxist, Post-Marxist*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Benson, B. L., Baden, J. (1985) The Political Economy of Governmental Corruption: The Logic of Underground Government. *Journal of Legal Studies*, 14(2), 391–410.
- Bourdieu, P. (1977) *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1986) The Forms of Capital. In Richardson, J. E. (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, 15–29. New York: Greenwood.
- Bourdieu, P. (1989) Social space and symbolic power. *Sociological Theory*, 7(1), 14–25.
- Bourdieu, P. (1998) *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Bourdieu, P. (2000a) *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- Bourdieu, P. (2000b) Making the Economic Habitus. Algerian Workers Revisited. *Etnography*, 1(1), 17–41.
- Bourdieu, P. (2002) *O televizi*. Brno: Doplněk.
- Bourdieu, P. (2010) *Pravidla umění. Zrod a struktura literárního pole*. Brno: Host.
- Caiden, G. E., Caiden, N. J. (1977) Administrative Corruption. *Public Administration Review*, 37(3), 301–309.
- Clark, G. L., Dear, M. (1984) *State apparatus. Structures and language of legitimacy*. Boston: Allen&Unwin.

- Coleman, J. (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Belknap Press.
- Cooper, R. (2000) *Postmodern State and the World Order*. London: Demos.
- Čech, M. K. (2013) Klientelismus v ozbrojených silách jako faktor významně zvyšující riziko jiných druhů korupce a ohrožující obranyschopnost státu. In Schelle, K., Tauchen, J. (eds.) *Korupce – včera a dnes. Sborník z kolokvia pořádaného Katedrou dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity a The European Society for History of Law*, 14–25. Ostrava: KEY Publishing.
- Dahl, R. (1957) The Concept of Power. *Behavioral Science*, 2(3), 201–215.
- Durkheim, É. (1969) *Pravidla sociologické metody*. Praha: Vysoká škola politická ÚV KSČ.
- Durkheim, É. (1998) *Sociologie a filosofie. Sociologie a sociální vědy*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Elster, J. (1984) *The Cement of Society: A Study of Social Order*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fairclough, N. (1995) *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Fairclough, N. (2004) *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Foucault, M. (1994) *Diskurs, autor a genealogie*. Praha: Svoboda.
- Foucault, M. (1996) *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann & synové.
- Foucault, M. (1999) *Dějiny sexuality I. Vůle k vědě*. Praha: Herrmann & synové.
- Foucault, M. (2002) *Archeologie vědě*. Praha: Herrman & synové.
- Foucault, M. (2005) *Je třeba bránit společnost*. Praha: Filosofie.
- Frič, P. (1999) Korupční klima v ČR. In Frič, P. a kol. *Korupce na český způsob*, 73–115. Praha: G plus G.
- Frič, P. (2001) Korupce – deviantní chování, nebo sociální dezorganizace? Případ české policie. *Sociologický časopis*, 37(1), 65–72.
- Frič, P. (2008) Světlé a stinné stránky neformálních sítí v postkomunistické společnosti. *Sociologický časopis*, 44(2), 295–319.
- Frič, P., Kabele, J. (1999) Korupce jako sociální fenomén. In Frič, P. a kol. *Korupce na český způsob*, 9–47. Praha: G plus G.
- Fukuyama, F. (1996) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- Glenny, M. (2009) *McMafie*. Praha: Argo a Dokořán.
- Gupta, A., Sharma, A. /eds./ (2006) *Antropology of the State. A Reader*. Malden: Blackwell publishing.
- Hislope, R. (2008) Corrupt Exchange in Divided Societies. The Invisible Politics of Stability in Macedonia. In Orenstein, M. A., Bloom, S., Lindstrom, N. (eds.) *Transnational Actors*

in *Central and East European Transitions*, 142–161. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.

Holmes, L. (1993) *The End of Communist Power: Anti-corruption campaigns and legitimation crisis*. Melbourne: Melbourne University Press.

Holmes, L. (1997) Corruption and the crisis of the post-communist state. *Crime, Law & Social Change*, 27, 275–297.

Holmes, L. (2003) Political Corruption in Central and Eastern Europe. In Bull, M. J., Newell, J. L. (eds.) *Corruption in Contemporary Politics*, 193–206. New York: Palgrave Macmillan.

Huntington, S. P. (1968) *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.

Karklins, R. (2002) Typology of Post-Communist Corruption. *Problems of Post-Communism*, 49(4), 22–32.

Katz, R., Mair, P. (1995) Changing Models of Party Organization and Party Democracy. *Party Politics*, 1(1), 5–28.

Keller, J. (2010) *Sociologie organizace a byrokracie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství.

Keller, J. (2013) Kupte si svůj úřad! *Salon*, 1. 8. 2013, 5 a 7.

Klíma, M. (2013) Koncept klientelistické strany. Případová studie – Česká republika. *Politologický časopis*, 20(3), 215–235.

Kopecný, P., Scherlis, G. (2008) Party Patronage in Contemporary Europe. *European Review*, 16(3), 355–371.

Kopecný, P., Spirova, M. (2011) ‘Jobs for the Boys’? Patterns of Party Patronage in Post-Communist Europe. *West European Politics*, 34(5), 897–921.

Kpundeh, S. J. (1998) Political Will in Fighting Corruption. In *Corruption and Integrity Improvement Initiatives in Developing Countries*, 91–110. New York: United Nations Development Programme.

Langr, I. (2014) Systémová korupce jako empirický výzkum: případ města Liberec. *Central European Political Studies Review*, 16(1), 1–28.

Leff, N. H. (1964) Economic Development Through Bureaucratic Corruption. *American Behavioral Scientist*, 8(3), 8–14.

Lupták, E. (2009) Štát. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, 1(3), 198–213.

Mareš, M. (2006) Vliv korupce na evropské systémy politických stran. In Dančák, B., Hloušek, V., Šimíček, V. (eds.) *Korupce. Projevy a potírání v České republice a Evropské unii*, 45–51. Brno: Mezinárodní politologický ústav.

Mertl, J. (2012) Analýza weberovského a postweberovského pojetí moci: stav výzkumu v české politologii. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, 4(3), 15–38.

- Merton, R. K. (1961) Social Problems and Sociological Theory. In Merton, R. K., Nisbet, A. R. (eds.) *Contemporary Social Problems*, 697–737. New York: Harcourt, Brace and World.
- Možný, I. (2009) *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce. Sociologický esej*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Müller, K. B. (2012) Kmotři, dárky a moderní byrokracie: dílčí shrnutí a dvě kritické poznámky k sociálním studiím lobbingu. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, 4(3), 81–101.
- Naxera, V. (2012) Korupce a postkomunismus. *Central European Political Studies Review*, 14(2–3), 248–271.
- Naxera, V. (2013) Korupce jako bezpečnostní problém. In Ušiak, J., Lasicová, J., Kollár, D. (eds.) *Bezpečnostné fórum 2013. 2. Zväzok. Zborník vedeckých prác*, 633–641. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB.
- Naxera, V. (2014) Stranická patronáž a její vztah ke korupci a klientelismu: Teoretický koncept a nástin uplatnění v postkomunistickém prostředí. *Central European Political Studies Review*, 16(4), 264–287.
- Naxera, V. (2015a) *Korupce v komunistickém režimu a v průběhu postkomunistické transformace. Studie korupčních, klientelistických a patronážních jevů z prostředí Československa/České republiky*. Brno: Doplněk.
- Naxera, V. (2015b) Veřejné nebo soukromé? Příspěvek do debaty o charakteru korupčních a klientelistických jevů. *Střed/Centre*, 7(1), 117–128.
- Nye, J. S. (1989) Corruption and Political Development. A Cost-Benefit Analysis. In Heidenheimer, A. J., Johnston, M., LeVine, V. T. (eds.) *Political Corruption: A Handbook*, 963–984. New Brunswick: Transition Publishers.
- Philip, M. (1997) Defining Political Corruption. *Political Studies*, 45(3), 436–462.
- Putnam, R. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Růžička, M., Vašát, P. (2011) Základní koncepty Pierra Bourdieu: Pole–Kapitál–Habitus. *Antropowebzin*, 7(2), 129–133.
- Scott, J. C. (1972) *Comparative Political Corruption*. Engelwood Cliffs: Prentice-Hall.
- Sørensen, M. (2005) *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál.
- Staniszki, J. (2009) *O moci a bezmoci*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Thelen, T. (2011) Shortage, fuzzy property and other dead ends in the anthropological analysis of (post)socialism. *Critique of Anthropology*, 31(1), 43–61.
- Vymětal, P. (2006) Typologie korupce. In Dančák, B., Hloušek, V., Šimíček, V. (eds.) *Korupce. Projevy a potírání v České republice a Evropské unii*, 13–30. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Vymětal, P. (2009) Vypovídací schopnosti měkkých dat – index vnímání korupce. *Bulletin Centra ekonomických studií*, 2009(8), 6–8.

Weber, M. (1997) *Autorita, etika a společnost*. Praha: Mladá Fronta.

Weber, M. (1998) *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH.

Weber, M. (2006) Bureaucracy. In Gupta, A., Sharma, A. (eds.) *Antropology of the State. A Reader*, 49–70. Malden: Blackwell Publishing.